

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

پایش تحولات تجاری (آخرین وضعیت اقتصاد و تجارت جهان و ایران)

خردادماه 1400

گروه پژوهش‌های بازرگانی خارجی

تهیه کنندگان:

دکتر فائزه مرادی حقیقی

دکتر حسن ثاقب

شماره 8

چکیده

در این شماره از پایش تحولات تجاری علاوه بر بررسی تحولات بهار سال 1400، با توجه به بروز همه گیری کووید 19 طی یکسال گذشته و فراز و نشیب های بوجود آمده در حوزه تجارت جهانی، تحولات یکسال گذشته نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

1- افت تجارت کالایی در سال 2020 با محوریت کشورهای غنی از لحاظ منابع طبیعی

○ تجارت کالا در سال 2020 در حدود 5.3 درصد کاهش یافته است. تأثیر همه گیری کووید 19 در حجم تجارت کالا در مناطق مختلف متفاوت بوده است. کمترین کاهش مربوط به آسیا (0.3 درصد در صادرات و 1.3 درصد در واردات)، یک استثنا محسوب می شود. کشورهای غنی از منابع طبیعی جهان، بیشترین کاهش واردات را تجربه کرده اند، از جمله آفریقا (8.8 درصد)، آمریکای جنوبی (9.3 درصد) و خاورمیانه (11.3 درصد) که احتمالاً به دلیل کاهش درآمدهای صادراتی بوده است، چرا که قیمت نفت حدود 35٪ کاهش داشته است. در مقایسه با سایر مناطق، کاهش واردات آمریکای شمالی نسبتاً اندک بوده است (6.1 درصد).

2- بازیابی تجارت کالایی جهان در سه ماهه چهارم، علیرغم افت شدید آن در سه ماهه دوم سال 2020

○ در سه ماهه دوم سال 2020، آمریکای شمالی و اروپا با کاهش چشمگیر رشد صادرات به ترتیب به میزان 25.8 و 20.4 درصد روبرو بوده اند، اما در سه ماهه چهارم، صادرات این مناطق بسیاری از حوزه های از دست رفته خود را با افت تنها 3 و 2.4 درصد بازیافتند. صادرات خاورمیانه در سه ماهه دوم به دلیل کاهش مصرف نفت در سراسر جهان و محدودیت در سفرهای بین المللی و داخلی (با کاهشی در حدود 7.2 درصد) به شدت سقوط کرد، اما در سه ماهه چهارم نسبت به سال قبل رشد 7.7 درصدی را تجربه کرده است. بطور کلی، ارزش تجارت جهانی (صادرات + واردات) کالاهای تولیدی در سه ماهه چهارم سال 2020 نسبت به مدت مشابه سال قبل، از رشد 6 درصدی برخوردار بوده است. در حالی که تجارت محصولات کشاورزی افزایش داشته است، ارزش تجارت سوخت و فرآورده های معدنی به میزان 19 درصد کاهش یافته است. اما علیرغم بحران بوجود آمده، کل ارزش تجارت کالایی در سال 2020 نسبت به سال قبل از رشد بطئی 2 درصدی برخوردار بوده است.

3- افت اندک در خدمات مالی و خدمات رایانه ای در مقابل کاهش شدید خدمات سفر و حمل و نقل در سال 2020

○ خدمات سفر و حمل و نقل به ترتیب 63 و 19 درصد کاهش داشتند. در همین حال، سایر خدمات تجاری (از جمله خدمات مالی و خدمات رایانه ای) به خوبی مقاومت کردند و دچار افت 2 درصدی شدند. خدمات مرتبط با کالا نیز 13 درصد کاهش یافت.

4- خروج تجارت جهانی در سه ماهه اول 2021 از بحران کاهش رشد سال 2020

○ روندهای رشد مثبت تجارت جهانی در اواخر سال 2020، در اوایل سال 2021 تقویت شد و در نهایت منجر به رشد 4 درصدی ارزش تجارت جهانی کالاها و خدمات در سه ماهه اول سال 2021 نسبت به سه ماهه چهارم سال 2020 و رشد 10 درصدی نسبت به مدت مشابه سال گذشته شد. تجارت جهانی نیز با تجربه رشد 3 درصدی، در سطحی بالاتر از حتی قبل از بحران (سه ماهه اول سال 2019) قرار گرفته است.

5- عوامل موثر در تعیین روند تجارت جهانی در سال 2021

- تأثیرپذیری کشورها از رشد اقتصادی شرکای تجاری دارای اقتصاد قدرتمند (مانند آمریکا و چین) و چالش برای کشورهای در حال توسعه؛
- تغییر روند و گرایش به سمت مصرف کنندگان داخلی و منطقه ای در دوران همه گیری کووید 19؛
- سیاست های حمایتی دولت ها در جهت بهبود اقتصادی به عنوان عامل محدودکننده تجارت بین الملل؛
- اثرات منفی سطح بالاتر بدهی دولت ها در برابر جریان سرمایه گذاری و تجارت بین الملل؛

○ تغییرات پایدار در هزینه‌های مصرف‌کنندگان مانند افزایش تقاضا در برخی از بخش‌ها (مثل محصولات مراقبت‌های بهداشتی، خدمات دیجیتال، تجهیزات دورکاری) و کاهش تقاضا در برخی حوزه‌های دیگر (مثل تجهیزات حمل و نقل، خدمات مسافرتی بین‌المللی و خدمات گردشگری).

6- تمرکز بالای تجارت واکسن کووید 19 و موانع تعرفه‌ای حداقلی از سوی کشورها بر این کالا

○ در حالی که واردات واکسن‌ها توسط 208 کشور مختلف صورت می‌پذیرد، صادرات آنها توسط 90 کشور صورت می‌پذیرد. ده صادرکننده برتر، 93 درصد ارزش صادرات جهانی را تشکیل می‌دهند. هرچند که واردات از نظر ارزش و حجم از تمرکز کمتری برخوردار است، اما همچنان ده واردکننده برتر هنوز 72 درصد از ارزش واردات جهانی را تشکیل می‌دهند.

○ متوسط تعرفه جهانی واکسن 0/76 درصد (حدود یک دهم متوسط تعرفه اعمال شده بر کل تجارت) است. واردات واکسن کووید 19 در حدود 80 درصد از کشورهای جهان (از بین 183 کشور) با تعرفه صفر مواجه است. بنابراین همچنان یک پنجم کشورها بر واردات واکسن‌ها تعرفه اعمال می‌کنند؛ حدود 8 درصد کشورها تعرفه‌ای برابر یا بیشتر از 5 درصد را اعمال می‌کنند.

7- اقدامات حمایتی دولت‌ها در راستای بهبود وضعیت اقتصادی و تجاری

○ میزان حمایت مالی جهانی از مارس 2020، حدود 13.8 تریلیون دلار شامل 7.8 تریلیون دلار هزینه مازاد و 6 تریلیون دلار اعطای سهام، وام و ضمانت بوده است.

○ در نیمه دوم سال 2020 بسیاری از دولت‌ها بسته‌های بزرگ بهبود وضعیت با تمرکز بر سرمایه‌گذاری عمومی و بازایی سرمایه‌گذاری با تمرکز بر مناطق اولویت‌دار شامل انتقال به اقتصاد بدون کربن، دیجیتالی شدن و تقویت سیستم‌های بهداشتی و زیرساخت‌های اجتماعی را ارائه دادند.

○ طبق گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، 64 درصد آژانس‌های اعتبار صادرات اقداماتی با هدف افزایش حمایت از سرمایه در گردش شامل افزایش ظرفیت یا گسترش پوشش برنامه‌های موجود در گردش سرمایه و ایجاد تسهیلات جدید سرمایه در گردش انجام دادند.

8- تحولات تجاری ایران

○ تشدید تحریم‌ها از اردیبهشت ماه 1397 بدنبال خروج آمریکا از برجام و تداوم آن و همچنین شیوع کووید 19 از اواخر سال 1398 سبب افت مداوم تجارت خارجی کشور شد؛ کل ارزش تجارت کالایی از 87 میلیارد دلار در سال 1397 به 85 میلیارد دلار در سال 1398 و در نهایت به 74 میلیارد دلار در سال 1399 رسیده است. طی این مدت کسری تراز تجاری تشدید شد و تامین نیازهای وارداتی با استفاده از درآمدهای صادراتی سخت‌تر شده است. از این‌رو بجز عارضه ساختاری صادرات ارزانتر در مقابل واردات گرانتر در بخش تجارت خارجی کشور، روند نزولی کاهش ارزش واحد کالاهای صادراتی و وارداتی نیز تجربه شده است.

○ در دوماهه نخست سال جاری بدلیل رفع نسبی برخی موانع مانند مسدودی مرزها، نقل و انتقال ارز و کالا، شاهد بازایی نسبی تجارت کشور بودیم؛ ارزش تجارت در دوماهه نخست سال 1400 (12.8 میلیارد دلار) رشد (83 درصد) را نسبت به مدت مشابه سال قبل نشان می‌دهد؛

○ تمرکز شرکای تجاری که از مشکلات ساختاری تجارت کشور است در دوماهه نخست سال 1400 اندکی کاهش یافت؛ بطوری که سهم 5 شریک اول صادراتی در مقایسه با مدت مشابه سال قبل از 87 درصد به 73 درصد رسید. همچنین سهم پنج شریک اول وارداتی نیز با کاهش نامحسوس از 70.2 درصد در دو ماهه نخست سال 1399 به 69.5 درصد در دو ماهه نخست سال 1400 رسید.

○ با توجه به رشد 29.5 درصدی واردات در دو ماهه نخست سال 1400 در مقایسه با مدت مشابه سال قبل می‌توان به رشد تولید داخلی و صادرات کشور در سال 1400 امیدوار بود. طی دو ماه نخست سال 1400، بیش از 84 درصد واردات به کالاهای واسطه‌ای (70.9 درصد) و سرمایه‌ای (13.8 درصد) اختصاص داشته است که به ترتیب از رشد 25 و 50 درصد نسبت به مدت مشابه سال قبل برخوردار بوده‌اند. تداوم اهمیت به واردات مواد و کالاهای واسطه‌ای مورد نیاز صنایع، آثار مثبتی در خروج از رکود تولید تجارت خواهد داشت.

فهرست مطالب

۴	۱- مقدمه
۴	۲- تحولات تجاری در سال ۲۰۲۰
۵	۲-۱- صادرات و واردات مناطق مختلف جهان (روند فصلی)
۵	۲-۲- سیر تحول تجارت کالا به تفکیک تولیدی، سوخت‌ها و معدنی و محصولات کشاورزی
۶	۲-۳- تغییرات در تجارت جهانی خدمات در سال ۲۰۲۰
۷	۳- روند تجارت جهانی در سه ماهه اول ۲۰۲۱ و پیشبینیها
۷	۳-۱- عوامل موثر در تعیین روند تجارت جهانی در سال ۲۰۲۱
۷	۳-۱-۱- تاثیرپذیری کشورها از رشد اقتصادی شرکای تجاری
۸	۳-۱-۲- تغییر روند و گرایش به سمت مصرف‌کنندگان داخلی و منطقه‌ای
۸	۳-۱-۳- سیاست‌های حمایتی محدودکننده تجارت بین‌الملل
۸	۳-۱-۴- اثرات منفی سطح بالاتر بدهی دولت‌ها بر جریان سرمایه‌گذاری و تجارت بین‌الملل
۸	۳-۱-۵- تغییرات پایدار در هزینه‌های مصرف‌کنندگان
۸	۳-۱-۶- روند تجارت برای اقتصادهای بزرگ در نیمه اول ۲۰۲۱
۹	۳-۲- روند تجارت منطقه‌ای در سه ماهه اول ۲۰۲۱
	۴- تجارت جهانی واکسن کووید ۱۹
۱۰	۴-۱- تمرکز بالا در صادرات واکسن کووید ۱۹
۱۰	۴-۲- وابستگی متقابل تجاری در زنجیره تامین واکسن کووید ۱۹
۱۱	۴-۳- نقش تعرفه در تجارت واکسن کووید ۱۹
۱۱	۵- اقدامات دولتها در راستای بهبود وضعیت اقتصادی و تجاری
۱۱	۵-۱- ضرورت حفظ جریان مالی تجارت
۱۲	۵-۲- برنامه پشتیبانی سرمایه از سوی آژانسهای اعتبار صادرات
۱۲	۵-۳- افزایش ظرفیت برنامه‌های آژانسهای اعتبار صادرات
۱۲	۵-۴- آخرین اقدامات تجاری کشورها
۱۴	۶- تحولات تجاری ایران
۱۷	۷- جمع‌بندی
۱۸	۸- منابع

1- مقدمه

این شماره از سلسله گزارش‌های پایش تحولات تجاری که به تحولات غالب در حوزه تجارت بین‌الملل می‌پردازد، تحولات عمده تجاری در دو سطح بین‌المللی و داخلی مورد توجه قرار گرفته است. طی این گزارش، علاوه بر بررسی روند تجارت بین‌المللی در سال گذشته میلادی، داده‌های تجاری در سه ماهه اول سال 2021 نیز مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه مبحث تجارت واکسن و اقدامات دولت‌ها در کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی‌شان در حوزه تجارت مطرح شده است. در پایان نیز چشم‌اندازی از وضعیت تجاری ایران در چند ماه گذشته ارائه شده است.

2- تحولات تجاری در سال 2020

طبق آمار مرکز تجارت بین‌الملل، در سال 2020، تجارت کالا 5.3 درصد کاهش داشته است؛ اگرچه حجم تجارت جهانی کالا در سه ماهه دوم سال 2020، در حدود 15 درصد نسبت به مدت مشابه سال قبل سقوط داشته است، اما به واسطه مداخلات دولت‌ها و سیاست‌های حمایتی‌شان امکان رشد سریع‌تر تجارت و تولید در نیمه دوم سال 2020 فراهم شد. این اقدامات باعث افزایش درآمد خانوارها و حمایت از ادامه روند واردات گردید. علاوه بر این، بسیاری از مشاغل و خانوارها با شرایط جدید سازگار شدند و برای ادامه فعالیت اقتصادی‌شان در مواجهه با محدودیت‌ها از شیوه‌های نوینی بهره بردند.

• تأثیر همه‌گیری در حجم تجارت کالا در مناطق مختلف جهان

در سال 2020 تجارت در مناطق مختلف جهان، اثرات متفاوت از همه‌گیری کووید 19 پذیرفت؛ البته اکثر مناطق جهان کاهش چشم‌گیری را در صادرات و واردات تجربه کرده‌اند؛ در این میان، آسیا با کاهش 0.3 درصدی در صادرات و کاهش 1.3 درصدی در واردات با کمترین اثرپذیری یک استثنا محسوب می‌شود. مناطق غنی از منابع طبیعی نیز بیشترین کاهش واردات را تجربه کرده‌اند، از جمله آفریقا (8.8 درصد)، آمریکای جنوبی (9.3 درصد) و خاورمیانه (11.3 درصد) که احتمالاً به دلیل کاهش درآمدهای صادراتی بوده است، چرا که قیمت نفت حدود 35٪ کاهش داشته است. در مقایسه با سایر مناطق، کاهش واردات آمریکای شمالی نسبتاً اندک بود (6.1 درصد).

• اعمال سیاست‌های متنوع پولی و مالی دولت‌ها، عامل تحقق پیش‌بینی‌های خوشبینانه از تجارت جهانی

در آوریل سال 2020، زمانی که بیش از نیمی از جمعیت جهانی در شرایط قرنطینه بودند، میزان گسترده عدم اطمینان نسبت به همه‌گیری منجر به پیش‌بینی دو سناریو مشخص برای تجارت جهانی از سوی سازمان تجارت جهانی شد؛ یک سناریو نسبتاً خوش‌بینانه، با افت شدید و به دنبال آن بهبود از نیمه دوم سال 2020، و یک سناریو بدبینانه‌تر با افت شدید اولیه و بهبودی کندتر. به سرعت مشخص شد که سناریوی خوش‌بینانه بیشتر به واقعیت نزدیک بوده است. با این حال حتی این سناریو نیز میزان کاهش را بیش از حد پیش‌بینی کرده است: برآورد اولیه منفی 12.9 درصدی سازمان تجارت جهانی در ماه آوریل، با تجدید نظری در ماه اکتبر به عدد منفی 9.2 درصد رسید. هرچند که افت نهایی منفی 5.3 بود. به همین ترتیب، پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول در حوزه تولید ناخالص داخلی جهان در سال 2020 از منفی 6.1 درصد در ژوئن گذشته به منفی 4.7 درصد در ماه اکتبر و در نهایت به منفی 3.8 درصد در ژانویه 2021 رسید. سیاست‌های متنوع و گسترده پولی و مالی بسیاری از دولت‌ها را می‌توان اصلی‌ترین دلیل عدم تحقق پیش‌بینی‌های منفی دانست. این سیاست‌ها از نظر مقیاس و پوشش جغرافیایی بسیار بیشتر از پاسخ به بحران مالی جهانی 2008 باعث جلوگیری از افت بیشتر تقاضای جهانی و کاهش بیشتر تجارت شدند.

1-2- صادرات و واردات مناطق مختلف جهان (روند فصلی)

نمودار ذیل شاخص صادرات و واردات فصلی کالاها را در مناطق مختلف برای سال‌های 2015 تا 2020 به علاوه پیش‌بینی سال‌های 2021 و 2022 نشان می‌دهد. در سه ماهه دوم سال 2020، آمریکای شمالی و اروپا با کاهش چشمگیر سالانه حجم صادرات روبرو شدند که به ترتیب 25.8 و 20.4 درصد کاهش داشتند. در سه ماهه چهارم، این مناطق بسیاری از حوزه‌های از دست رفته خود را با افت سالانه تنها 3 و 2.4 درصد بازیافتند. صادرات خاورمیانه نیز در سه ماهه دوم به دلیل کاهش مصرف نفت در سراسر جهان و محدودیت در سفرهای بین‌المللی و داخلی، به شدت سقوط کرد. صادرات آسیا در سه ماهه دوم با کاهشی کمتر 7.2 درصد روبرو شد، اما در سه ماهه چهارم نسبت به سال قبل 7.7 درصد رشد داشت. بهبود سریع این منطقه به واسطه این واقعیت که این کشورها در طی همه‌گیری، کالاهای مصرفی و تجهیزات پزشکی جهان را تامین می‌کنند و مجموع صادرات منطقه را افزایش می‌دهد قابل توضیح می‌باشد.

نمودار 1: صادرات و واردات کالا بر اساس مناطق؛ 2015 تا 2022 (پیش‌بینی)

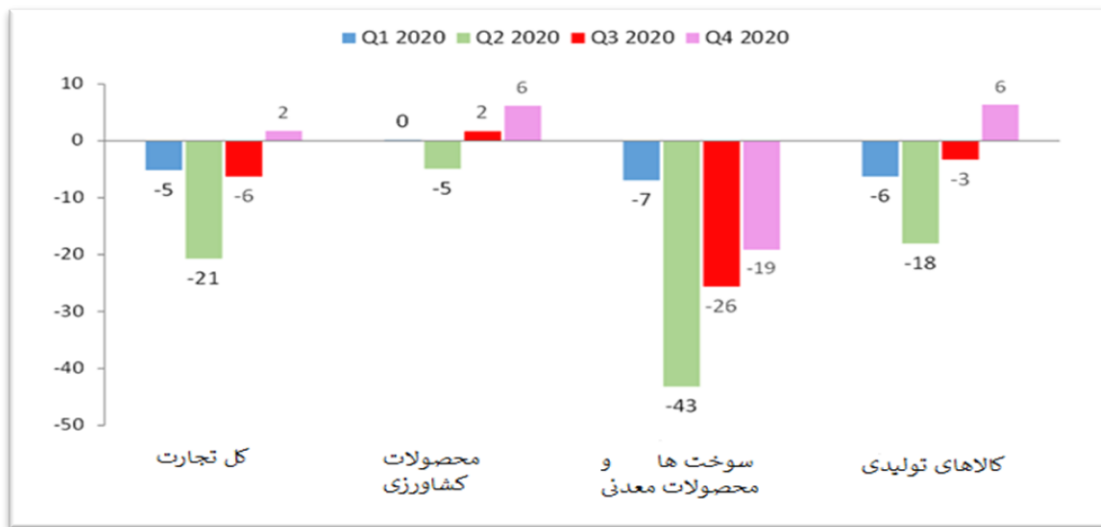
(WTO, 2021)

در دوره‌های پیش‌بینی شاهد واگرایی بین مناطق با رشد سریع‌تر و کندتر تجارت هستیم. از طرف واردات، آفریقا، آمریکای جنوبی و خاورمیانه، برخلاف مناطق دیگر، همچنان شاهد رکود تجارت کالاهای خود خواهند بود. در قسمت صادرات نیز، در حالی که آسیا همچنان مقدار زیادی کالا به بازارهای جهانی عرضه می‌کند، بیشتر مناطق دستاوردهای ناچیزی خواهند داشت.

2-2- سیر تحول تجارت کالا به تفکیک تولیدی، سوخت‌ها و معدنی و محصولات کشاورزی

نمودار ذیل نیز سیر تحول سه ماهه تجارت کالا را با نرخ فعلی دلار آمریکا طی سال 2020 نشان می‌دهد. طبق این نمودار ارزش تجارت جهانی کالاهای تولیدی در سه ماهه چهارم سال 2020، 6 درصد بیشتر از مدت مشابه در سال قبل است. تجارت محصولات کشاورزی نیز افزایش داشته است. در مقابل، ارزش تجارت سوخت و فرآورده‌های معدنی در سه ماهه چهارم 19 درصد کاهش داشته است. ارزش تجارت کالا در کل نسبت به سال قبل به میزان اندک 2 درصد افزایش داشت.

نمودار 2: رشد سال به سال در تجارت کالاهای جهانی در سه ماهه های 2020

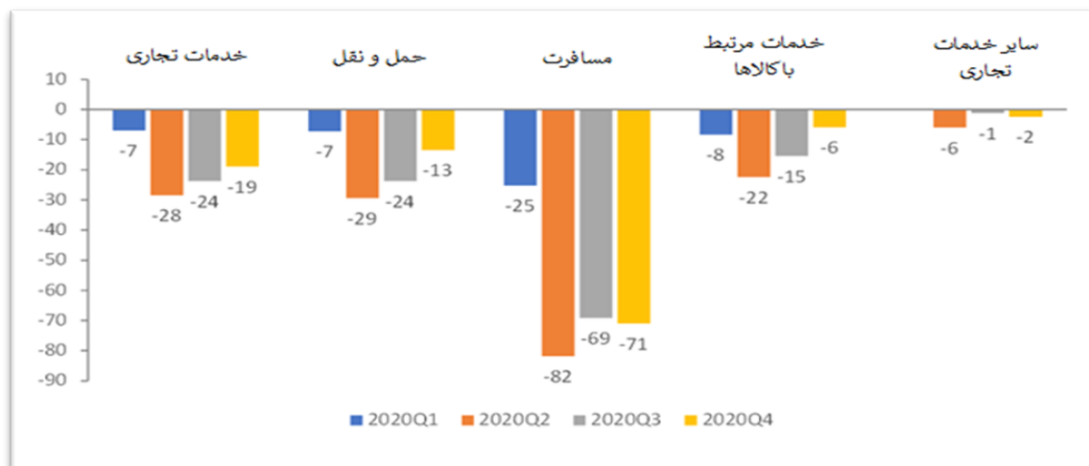

(WTO, 2021)

2-3- تغییرات در تجارت جهانی خدمات در سال 2020

نمودار ذیل نیز تغییرات در تجارت جهانی خدمات را بر اساس طبقه‌بندی اصلی نشان می‌دهد. برای کل سال 2020، خدمات سفر و حمل و نقل به ترتیب 63 و 19 درصد کاهش داشتند. در همین حال، دسته سایر خدمات تجاری (از جمله خدمات مالی و خدمات رایانه‌ای) به خوبی مقاومت کردند و فقط 2 درصد افت کردند. خدمات مرتبط با کالا نیز 13 درصد کاهش یافت. خدمات حمل و نقل و مسافرت مستقیماً تحت تأثیر اقدامات مهار کننده طراحی شده برای محدود کردن شیوع کووید-19 قرار گرفتند که بسیاری از آن‌ها در پاسخ به تجدید حیات بیماری در جای خود باقی مانده یا سخت تر شده‌اند.

نمودار 3: رشد تجارت خدمات تجاری جهانی در سه ماهه سوم و چهارم سال 2020 نسبت به مدت مشابه سال قبل

(WTO, 2021)

با بسته شدن مرز کشورها برای کاهش شیوع کووید-19، تعداد پروازهای بین‌المللی روزانه حدود 80 درصد کاهش یافت. با کاهش موارد ابتلا و ادامه سفرهای محدود مردم، این تعداد به تدریج افزایش یافت. در پایان سال 2020، پروازها در دوره تعطیلات فصلی افزایش چشمگیری را نشان می‌داد، اما پیک‌های بعدی شیوع باعث کاهش پروازها در سال 2021 شده است. بر خلاف پروازهای بین‌المللی، حمل و نقل دریایی در طی همه‌گیری گسترده‌تر بوده است؛ هرچند که میزان ارتباطات دریایی در فوریه و آوریل سال گذشته و همچنین در ژانویه امسال کاهش یافته است که منعکس‌کننده میزان شیوع بیماری است. کاهش این فعالیت‌های لجستیکی نگران‌کننده است زیرا کشورها بیش از پیش برای تهیه مایحتاج ضروری مانند غذا و دارو به تجارت بین‌المللی متکی شده‌اند.

3- روند تجارت جهانی در سه ماهه اول 2021 و پیش‌بینی‌ها

در میان اختلالات اقتصادی ناشی از همه‌گیری، تجارت جهانی در سال 2020 به شکل قابل قبولی پیش رفته است. بخش عمده‌ای از روندهای تجاری در اوج بحران همه‌گیری از سوی اقتصادهای شرق آسیا مدیریت شده است؛ موفقیت اولیه اقتصادهای شرق آسیا در کاهش روند همه‌گیری، به آن‌ها اجازه داد تا سریعتر به اقتصاد جهانی بازگردند و از رشد تقاضای جهانی در حوزه محصولات مرتبط با کووید-19 برخوردار شوند.

• روند قوی‌تر رشد مثبت در اوایل سال 2021

روندهای مثبت چند ماه آخر سال 2020 در اوایل سال 2021 قوی‌تر شد. در سه ماهه اول سال 2021، ارزش تجارت جهانی کالاها و خدمات حدود 4 درصد نسبت به سه ماهه چهارم و حدود 10 درصد نسبت به سال گذشته رشد کرد. تجارت جهانی در سه ماهه اول سال 2021، با افزایش 3 درصدی بالاتر از سطح قبل از بحران (سه ماهه اول سال 2019) قرار گرفت.

• نقش عمده اقتصادهای آسیای شرقی در بهبود روندهای تجاری

این بازگشت موفقیت آمیز روندهای تجاری بسیار تحت تاثیر عملکرد گسترده صادراتی اقتصادهای آسیای شرقی قرار دارد. در این بازه زمانی، ارزش تجارت کالاها بالاتر از سطح قبلی قرار گرفت، اما تجارت خدمات، کمتر از حد متوسط است. طی سه ماهه اول 2021، تجارت جهانی محصولات مرتبط با کووید-19 همچنان پابرجا بوده است.

3-1- عوامل موثر در تعیین روند تجارت جهانی در سال 2021

چشم‌انداز مثبت برای سال 2021 تا حد زیادی به کاهش محدودیت‌های ناشی از همه‌گیری بستگی دارد. با این وجود، انتظار می‌رود بسته‌های محرک مالی، به ویژه در کشورهای پیشرفته، به طور جدی از بهبود تجارت جهانی در طول سال 2021 حمایت کنند. ارزش تجارت جهانی نیز به دلیل روندهای مثبت قیمت کالاها می‌بایست افزایش داشته باشد. اما همچنان در رابطه با چگونگی شکل‌گیری الگوهای تجارت در این دوره عدم اطمینان وجود دارد. موارد ذیل مهمترین عواملی است که روند تجارت جهانی را طی سال 2021 مشخص می‌کند:

1-1-3- تاثیرپذیری کشورها از رشد اقتصادی شرکای تجاری

برخی از اقتصادها، قدرتمندتر و سریعتر از سایر کشورها روند رشد مجدد را طی خواهند کرد. به شکل خاص انتظار می‌رود اقتصاد چین و ایالات متحده آمریکا عامل اصلی رشد جهانی طی سال 2021 باشند. این امر همچنین باید تأثیرات مثبتی در کشورهای داشته باشد که تجارت آن‌ها با این دو کشور نسبتاً تلفیق شده است (به عنوان مثال کشورهای آسیای شرقی، کانادا و مکزیک)؛ از

سوی دیگر انتظار می رود کووید-19 حداقل در طول سال 2021 اقتصاد و تجارت بسیاری از کشورهای در حال توسعه را همچنان با چالش مواجه سازد.

2-1-3- تغییر روند و گرایش به سمت مصرف کنندگان داخلی و منطقه‌ای

همه‌گیری کووید-19 عدم اطمینان قابل توجهی را در عملکرد بسیاری از زنجیره‌های ارزش جهانی ایجاد کرده و انگیزه‌هایی را برای کاهش تقسیم‌بندی و تغییر تولید به سمت مصرف کنندگان داخلی را فراهم آورده است. ادامه‌ی روند توسعه و اجرای توافقنامه‌های تجاری منطقه‌ای (به عنوان مثال RCEP و AfCFTA) و تنش‌های تجاری مداوم بین اقتصادهای بزرگ نیز می‌تواند به تغییر در الگوی تولید زنجیره‌های ارزش جهانی منجر شود. علاوه بر این‌ها، کمبود پایدار کانتینرها و افزایش کرایه حمل و نقل نیز می‌تواند انگیزه بیشتری برای تغییر روندها و گردش به سمت اقتصاد داخل را فراهم آورد.

3-1-3- سیاست‌های حمایتی محدودکننده تجارت بین‌الملل

انتظار می‌رود دولت‌ها از طیف گسترده‌ای از سیاست‌های حمایتی به عنوان بخشی از برنامه‌های بهبود اقتصادی خود پس از همه‌گیری استفاده کنند. با توجه به اختلافات مداوم دیپلماتیک در میان برخی از اقتصادهای بزرگ و مشکلات موجود در سیستم تجارت چند جانبه، این خطر وجود دارد که برخی از این سیاست‌ها، محدودکننده تجارت باشند. علاوه بر این، تلاش برای دستیابی به روند بهبود اجتماعی و محیط زیست پایدارتر نیز می‌تواند بر الگوهای مستقر در تجارت جهانی تأثیر بگذارد. به عنوان مثال، سیاست‌هایی که با هدف مقابله با مصرف کربن از طریق تعدیل قیمت برای واردات انجام می‌شود، بر جریان تجارت بین‌الملل تأثیر گذار تلقی می‌شود.

4-1-3- اثرات منفی سطح بالاتر بدهی دولت‌ها بر جریان سرمایه‌گذاری و تجارت بین‌الملل

استقراض اضافی دولت‌ها برای حفظ اقتصاد خود در طول بحران کووید-19 می‌تواند منجر به بی‌ثباتی مالی شود. حتی بدون یک بحران بدهی جهانی کامل، افزایش بدهی و تعهدات مربوط به خدمات، می‌تواند منجر به بی‌ثباتی شود. هرگونه افزایش نرخ بهره، وام‌های ملی و خصوصی را تحت تأثیر قرار خواهد داد که تأثیرات منفی بر سرمایه‌گذاری‌ها و جریان تجارت بین‌المللی خواهد داشت؛ به ویژه برای کشورهای در حال توسعه که فضای سیاست مالی آن‌ها بسیار محدودتر است.

5-1-3- تغییرات پایدار در هزینه‌های مصرف کنندگان

رفتار مصرف کننده در طول همه‌گیری کووید-19 تغییر اساسی کرده است. تقاضا در برخی از بخش‌ها (به عنوان مثال محصولات مراقبت‌های بهداشتی، خدمات دیجیتال، ارتباطات و تجهیزات دورکاری) افزایش یافته و در برخی حوزه‌های دیگر (به عنوان مثال تجهیزات حمل و نقل، خدمات مسافرتی بین‌المللی و خدمات گردشگری) کاهش یافته است. برخی از این تغییرات ممکن است پایدار باشند و این مسئله بر تقاضا برای کالاها و خدمات خارجی تأثیرگذار خواهد بود.

6-1-3- روند تجارت برای اقتصادهای بزرگ در نیمه اول 2021

روند واردات و صادرات برخی از اقتصادهای بزرگ تجاری جهان بیشتر الگوهای بهبود را در سه ماهه اول سال 2021 را نشان می‌دهد؛ با چند مورد استثنا، تجارت در اقتصادهای بزرگ از پاییز سال 2020 بهبود یافته است. با این حال، این افزایش قابل توجه به دلیل پایین بودن پایه بسیاری از شاخص‌ها برای سال 2020 می‌باشد و تجارت در بسیاری از اقتصادهای بزرگ هنوز کمتر از میانگین سال 2019 است. روند بهبود بیشتر کالاها نسبت به خدمات در همه اقتصادهای بزرگ مشترک می‌باشد. چین، هند و

آفریقای جنوبی در طی سه ماهه اول 2021 نسبتاً بهتر از سایر اقتصادهای مهم ظاهر شده‌اند؛ به طور خاص صادرات چین، نه تنها از میانگین سال 2020 بلکه در ارتباط با سطح پیش از همه‌گیری نیز افزایش چشمگیری داشته است. در مقابل، صادرات از فدراسیون روسیه بسیار کمتر از میانگین سال 2019 باقی مانده است.

جدول 1: واردات و صادرات اقتصادهای عمده تجاری در سه ماهه اول 2021 و مقایسه آن با میانگین 2020 و 2019 (درصد رشد)

سه ماهه اول 2021 نسبت به میانگین 2019		سه ماهه اول 2021 نسبت به میانگین 2020			
صادرات	واردات	صادرات	واردات		
8	4	17	22	کالا	برزیل
-15	-31	2	-2	خدمات	
25	20	20	22	کالا	چین
22	-23	27	3	خدمات	
7	10	26	45	کالا	هند
-3	2	2	14	خدمات	
5	-2	16	11	کالا	ژاپن
-24	-2	-2	5	خدمات	
12	9	19	18	کالا	کره جنوبی
-2	-20	13	-2	خدمات	
-10	9	14	15	کالا	فدراسیون روسیه
-28	-30	-5	7	خدمات	
31	-4	36	25	کالا	آفریقای جنوبی
-62	-37	-26	-1	خدمات	
0	7	16	14	کالا	آمریکا
-18	-14	3	10	خدمات	
6	1	14	13	کالا	اتحادیه اروپا
-6	-13	7	-1	خدمات	

(UNCTAD, 2021)

2-3- روند تجارت منطقه‌ای در سه ماهه اول 2021

به طور کلی تجارت برای کشورهای در حال توسعه نسبت به کشورهای پیشرفته با شدت بیشتری ادامه دارد. در سه ماهه اول 2021، ارزش واردات و صادرات کالای کشورهای در حال توسعه در مقایسه با مدت مشابه در سال 2020 و همچنین 2019 به شکل قابل توجهی (حدود 16 درصد) بالاتر است. با این وجود، بهبود اقتصاد و تجارت در کشورهای در حال توسعه هنگامی که اقتصادهای آسیای شرقی کنار گذاشته می‌شوند، بسیار بی‌رمق می‌شود و هنگامی که فقط صادرات در نظر گرفته می‌شود، از بین می‌رود. اهمیت اقتصادی کشورهای شرق آسیا در توضیح بهبودی تجارت کشورهای در حال توسعه حتی بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد که تجارت بین کشورهای در حال توسعه (تجارت جنوب و جنوب) مورد بررسی قرار گیرد. وقتی استثنای تجارت کشورهای

در حال توسعه آسیای شرقی نیست، تجارت جنوب و جنوب در سه ماهه اول 2021 اندکی کاهش یافته است. (UNCTAD, 2021)

• الگوهای متنوع تجارت در مناطق مختلف جغرافیایی

الگوهای تجارت در سه ماهه اول 2021 در مناطق جغرافیایی مختلف، متنوع بوده است. در حالی که واردات برای همه مناطق رشد داشته، جهش صادرات تا حد زیادی محدود به اقتصادهای آسیای شرقی و اقیانوس آرام بوده است. ارزش صادرات برای اقتصادهای در حال گذار خاورمیانه، آسیای جنوبی و آفریقا زیر میانگین باقی مانده است. اگرچه صادرات آمریکای جنوبی نسبت به مدت مشابه در سال 2020 افزایش یافته است، اما پایین تر از میانگین سال 2019 باقی مانده است.

4- تجارت جهانی واکسن کووید 19

جدیدترین داده‌های تجاری موجود نشان می‌دهد که اگرچه واکسن‌ها توسط اکثر کشورهای جهان وارد می‌شوند، اما به نسبت کمتری توسط چند کشور صادر می‌شوند. واکسن‌ها در حال حاضر توسط 208 کشور اقتصادی وارد می‌شود؛ در حالی که این واکسن‌ها توسط 90 کشور صادر می‌شوند. همه کشورها به واکسن نیاز دارند اما همه قادر به تولید واکسن نیستند.

4-1- تمرکز بالا در صادرات واکسن کووید 19

در صادرات واکسن‌ها تمرکز قابل توجهی وجود دارد. 10 صادر کننده برتر 93 درصد ارزش صادرات جهانی را تشکیل می‌دهند (80 درصد از نظر حجم). ایرلند از نظر ارزش، صادر کننده برتر است و 28 درصد از صادرات جهانی را به خود اختصاص داده و پس از آن بلژیک (که از نظر حجم صادر کننده برتر است)، 21 درصد از صادرات را به خود اختصاص داده است. 10 وارد کننده برتر هنوز 72 درصد از ارزش واردات جهانی را تشکیل می‌دهند (69 درصد از نظر حجم). ایالات متحده با 24 درصد واردات جهانی و بعد از آن بلژیک با 22 درصد واردات جهانی بزرگ‌ترین وارد کنندگان هستند.

• وابستگی اقتصادهای در حال توسعه به کشورهای با درآمد بالا در تامین واکسن کووید 19

اقتصادهای در حال توسعه از نظر واکسن به کشورهای با درآمد بالا وابستگی دارند. اتحادیه اروپا منبع اصلی واردات واکسن برای همه مناطق است؛ آسیای جنوبی و آفریقای جنوب صحرا بیش از دو سوم واکسن‌های خود را از اتحادیه اروپا وارد می‌کنند. با این وجود آسیای شرقی و جنوب آسیا به شکل فزاینده‌ای در حال تبدیل شدن به یک منبع واکسن برای سایر مناطق در حال توسعه هستند.

4-2- وابستگی متقابل تجاری در زنجیره تامین واکسن کووید 19

در زنجیره تامین واکسن وابستگی متقابل تجاری زیادی وجود دارد؛ انتقال ایمن و به موقع واکسن‌ها به کارایی تولید و توزیع و زنجیره‌های تامین آن‌ها بستگی دارد. به طور کلی می‌توان زنجیره تامین واکسن را به سه یا چهار مرحله اصلی (بسته به نوع واکسن) تقسیم کرد. مرحله اول فرآیند کشف دارو، دوم تولید انبوه آن، سوم توزیع و تجویز و آخرین مرحله تدارکات معکوس (در صورت نیاز به بازگرداندن محصولاتی مانند جعبه‌های خنک کننده). مراحل مختلف این زنجیره تامین در کشورهای مختلف مستقر خواهد شد. در واقع، گرچه تولید انبوه ممکن است از نظر جغرافیایی متمرکز باشد، اما بسیاری از مواد مورد نیاز در تولید یا بسته‌بندی اولیه و ثانویه از منابع مختلف تامین می‌شود. این بدان معناست که تجارت نقش مهمی در تولید، توزیع و تجویز واکسن‌ها دارد و داده‌های تجاری نشان دهنده درجه بالایی از وابستگی تجاری در کالاهای مورد نیاز برای تولید، توزیع و استفاده از واکسن است.

3-4- نقش تعرفه در تجارت واکسن کووید 19

بعید به نظر می‌رسد تعرفه‌های واکسن چالشی اساسی باشد، اما در بازارهای منتخب و ورودی‌های مهم مربوط به واکسن همچنان موانعی وجود دارد. متوسط تعرفه جهانی واکسن 0/76 درصد است - حدود یک دهم متوسط تعرفه اعمال شده بر کل تجارت (1/7 درصد). از 183 کشور، چهار پنجم تعرفه صفر را اعمال می‌کنند. بنابراین همچنان یک پنجم کشورها تعرفه مثبتی در واردات واکسن‌ها دارند؛ حدود 8 درصد کشورها تعرفه‌ای برابر یا بیشتر از 5 درصد را اعمال می‌کنند.

تعرفه‌های بالاتر برای ورودی‌های مربوط به واکسن همچنان قابل توجه هستند و قیمت نهایی را افزایش می‌دهند. به عنوان مثال، تعرفه‌های متوسط جهانی موارد مرتبط و اجزای تشکیل‌دهنده واکسن مانند نگهدارنده‌ها، مواد کمکی، تثبیت‌کننده‌ها و آنتی‌بیوتیک‌ها بین 2,6 تا 9,4 درصد است. تعرفه مواد تزریقی واکسن مانند سرنگ و سوزن در محدوده مشابهی یعنی 4,4 و 4,5 قرار دارد. تعرفه بسته‌بندی اولیه (به عنوان مثال ویال و درپوش) یا مواد توزیع‌کننده (مانند جعبه‌های سرد، فریزر یا یخ خشک) نیز تا 12,7 درصد افزایش می‌یابد (OECD, 2021).

3-5- اقدامات دولت‌ها در راستای بهبود وضعیت اقتصادی و تجاری

برآوردهای صورت گرفته در چشم انداز اقتصادی OECD در مارس 2021 نشان می‌دهد تولید ناخالص داخلی واقعی در جهان در سال 2020، در حدود 3,4 درصد کاهش داشته است؛ اما پیش‌بینی می‌شود همین شاخص رشدی 5,6 درصدی را در سال 2021 و 4 درصدی را در سال 2022 ثبت نماید. شاخص بیکاری نیز طبق داده‌های همین پژوهش از 5,4 درصد در سال 2019 به 7,2 درصد در سال 2020 رسیده است و پیش‌بینی می‌شود در سال 2021 به 7,4 درصد و در سال 2022 به 6,9 درصد برسد. در این میان دولت‌ها برای محافظت از بنگاه‌های اقتصادی و اقشار آسیب‌پذیر حمایت گسترده مالی داشته‌اند. میزان حمایت مالی جهانی از مارس 2020، حدود 13,8 تریلیون دلار بوده است که شامل 7,8 تریلیون دلار هزینه اضافی و 6 تریلیون دلار تزریق سهام، وام و ضمانت می‌باشد. در نیمه دوم سال 2020 بسیاری از دولت‌ها بسته‌های بزرگ بهبود وضعیت را با تمرکز بر سرمایه‌گذاری عمومی ارائه کردند؛ این بسته‌های بازبایی سرمایه‌گذاری مناطق اولویت‌دار را هدف قرار داده‌اند که شامل انتقال به اقتصاد بدون کربن، دیجیتالی شدن و تقویت سیستم‌های بهداشتی و زیرساخت‌های اجتماعی می‌باشد.

فراتر از چالش‌های سلامتی و فاجعه انسانی کووید-19، همه‌گیری جدی‌ترین بحران اقتصادی را از زمان جنگ جهانی دوم ایجاد کرد. به واسطه قرنطینه، ایجاد اختلال در زنجیره تامین جهانی، تضعیف تقاضای داخلی و خارجی برای کالاها و خدمات، کاهش گردشگری بین‌المللی و کاهش سفرهای تجاری، بیشتر بخش‌های اقتصادی و دولت‌ها تحت فشار قرار گرفتند و موجبات اعمال سیاست‌های حاکمیتی را فراهم نمودند. این شرایط همچنین نیاز به رویکرد جدید برای مدیریت و بهبود بحران را برجسته کرده است (OECD, 2021).

1-5- ضرورت حفظ جریان مالی تجارت

در راس نگرانی دولت‌ها، حفظ جریان تجارت و در نتیجه جریان مالی تجارت است که تامین امنیت لازم و جایجایی کالا و خدمات بصورت روان به عنوان مایه حیات تجارت بین‌الملل عمل می‌کند. با این حال، جریان مالی تجارت به ویژه در مواقع بحران اقتصادی بسیار آسیب‌پذیر است. در بحران‌های گذشته (به ویژه در دوران رکود اقتصادی بزرگ 2007-2009)، اجرای برنامه‌های حمایتی صادرات از سوی دولت با هدف جبران خلاهای موجود در تامین مالی تجارت بازار خصوصی طراحی شده بود که موفق عمل کرد. با

این حساب، دولت‌ها مجدداً به دنبال این نوع برنامه‌ها هستند تا به جبران تخریب‌های تجاری ایجاد شده توسط کووید-19 کمک کنند. در این‌جا نقش آژانس‌های اعتبار صادرات¹ بسیار قابل توجه می‌شود.

2-5- برنامه پشتیبانی سرمایه از سوی آژانس‌های اعتبار صادرات

در ابتدا برای کاهش مشکلات نقدینگی به خصوص در معاملات تجاری کوتاه مدت که صادرکنندگان و زنجیره‌های تامین با آن روبرو هستند، آژانس‌های اعتبار صادرات برنامه‌های پشتیبانی سرمایه در گردش خود را افزایش داده‌اند. این برنامه‌ها که به صورت بیمه یا ضمانت از طرف صادرکنندگان به موسسات مالی ارائه می‌شود، نقدینگی را برای صادرکنندگان فراهم می‌کند تا هزینه‌های متحمل شده توسط صادرکننده برای تولید کالاهای صادراتی را تامین کند. طبق نظرسنجی سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، 64 درصد این آژانس‌ها اظهار داشتند که اقداماتی را با هدف افزایش حمایت از سرمایه در گردش انجام داده‌اند. این اقدامات شامل افزایش ظرفیت یا گسترش پوشش برنامه‌های موجود در گردش سرمایه و ایجاد تسهیلات جدید سرمایه در گردش بود.

3-5- افزایش ظرفیت برنامه‌های آژانس‌های اعتبار صادرات

علاوه بر این، این آژانس‌ها سعی کرده‌اند با افزایش در دسترس بودن برنامه‌های پشتیبانی دولتی از معاملات کوتاه مدت، مانند بیمه اعتبار صادرات یا ضمانت‌ها، خلا موجود در بازار خصوصی در امور مالی تجارت کوتاه مدت را پر کنند. به همین منظور بسیاری از آژانس‌ها ظرفیت برنامه‌های موجود را افزایش داده، امکانات جدیدی ایجاد کرده و محدودیت‌های خود را برای پوشش خطرات جدید گسترش داده‌اند. به عنوان مثال، کمیسیون اروپا تصمیم گرفت بیمه اعتباری صادراتی کوتاه مدت را با حذف موقت همه کشورها از لیست کشورهای دارای «ریسک بازار²»، که معمولاً واجد شرایط حمایت عمومی نیستند، تا پایان سال 2021 به طور گسترده‌تری در دسترس قرار دهد. این افزایش ظرفیت با هدف بهبود پس از رکود اقتصادی بزرگ 2007-2009، 22 درصد در سال 2010 و 13 درصد در 2011 افزایش یافته است و در بحران مرتبط با این همه‌گیری نیز بسیار مهم خواهد بود؛ طبق برآورد اتاق بازرگانی بین‌المللی³ برای بهبود سریع، ظرفیت 1،9 تا 5 تریلیون دلار در بازار اعتبار تجاری مورد نیاز خواهد بود (OECD, 2021).

4-5- آخرین اقدامات تجاری کشورها

در جدول ذیل آخرین اقدامات تجاری کشورها با هدف کاهش آثار همه‌گیری طی دوماه پایانی سال 2020 تا 25 مه 2021 مورد توجه قرار دارد.

جدول 2: مروری بر اقدامات تجاری کشورها در راستای کاهش اثرات همه‌گیری کووید 19 (25 مه 2021)

کشور	نوع اقدام	محصولات تحت تاثیر	اقدام	اثر بر تجارت	شرکای تحت تاثیر	وضعیت اقدام	تاریخ شروع	تاریخ پایان
اکوادور	ممنوعیت صادراتی	اکسیژن پزشکی	اکوادور صادرات اکسیژن پزشکی که برای درمان بیماران مبتلا به COVID-19 استفاده می‌شود را ممنوع می‌کند.	محدودکننده	همه کشورها	فعال	2021/05/03	نامشخص

¹ Export Credit Agencies (ECAs)

² marketable risk

³ International Chamber of Commerce (ICC)

کشور	نوع اقدام	محصولات تحت تأثیر	اقدام	اثر بر تجارت	شرکای تحت تأثیر	وضعیت اقدام	تاریخ شروع	تاریخ پایان
هند	کاهش تعرفه	واکسن؛ اکسیژن	هند تا 31 اکتبر 2021 از تعرفه واردات داروی Remdesivir، واکسن‌ها، اکسیژن و تجهیزات مربوطه چشم پوشی می‌کند.	آزاد کننده	همه کشورها	فعال	2021/04/20	2021/10/31
قرقیزستان	ممنوعیت صادراتی	محصولات پزشکی	ممنوعیت موقت صادرات داروها و محصولات پزشکی.	محدود کننده	همه کشورها	فعال	2021/04/12	2021/10/14
ترکیه	مجوز صادرات	تجهیزات حفاظت شخصی	مجوز موقت صادرات برای برخی از تجهیزات محافظت شخصی به دلیل همه گیری COVID-19.	محدود کننده	همه کشورها	فعال	2021/04/08	نامشخص
هند	مجوز صادرات	واکسن	هند برخی از نیازهای داخلی در مورد صادرات واکسن را اعلام کرد.	محدود کننده	همه کشورها	فعال	2021/03/25	نامشخص
بلغارستان	ممنوعیت صادراتی	محصولات دارویی	ممنوعیت موقت صادرات برخی از محصولات دارویی.	محدود کننده	همه کشورها	پایان یافته	2021/03/10	2021/04/30
چین تایپه	کاهش تعرفه	الکل دارویی	کاهش موقتی تعرفه های واردات بر روی ترکیبات الکل دارویی.	آزاد کننده	همه کشورها	فعال	2021/02/27	2021/08/26
مکزیک	کاهش تعرفه	واکسن؛ ظروف اکسیژن	حذف تعرفه واردات واکسن‌ها و ظروف آلومینیومی اکسیژن.	آزاد کننده	همه کشورها	فعال	2021/02/22	نامشخص
برزیل	شرایط مجاز برای واردات محصولات خاص	واکسن‌ها	معافیت موقت مجوز بازار و مجوز استفاده اضطراری برای واردات و نظارت بر واکسن Covid-19.	آزاد کننده	همه کشورها	فعال	2021/02/09	نامشخص
اتحادیه اروپا	مجوز صادرات	واکسن‌ها	کنترل صادرات واکسن‌ها.	محدود کننده	کشورهای غیر از اتحادیه اروپا	فعال	2021/01/29	2021/05/06
آفریقای جنوبی	کاهش تعرفه	واکسن‌ها	مالیات بر ارزش افزوده و تعرفه واردات برای واردات واکسن COVID-19 حذف می‌شود.	آزاد کننده	همه کشورها	فعال	2021/01/28	نامشخص
آمریکا	مجوز صادرات	واکسن‌ها؛ تجهیزات حفاظت شخصی	دولت با صدور دستورالعمل، مدیریت اضطراری و بهداشت و درمان فدرال را به استفاده از اختیارات قانونی برای استفاده از جمله تجهیزات مورد نیاز جهت مبارزه با COVID-19، از جمله تجهیزات حفاظت شخصی و منابع لازم برای تولید و توزیع موثر آزمایشات و واکسن‌ها در مصارف داخلی هدایت کرد. (قانون تولید دفاعی)	محدود کننده	همه کشورها	فعال	2021/01/21	نامشخص
قرقیزستان	ممنوعیت صادراتی	برخی حیوانات زنده و محصولات غذایی	ممنوعیت موقت صادرات برخی از محصولات غذایی خاص (به عنوان مثال ذرت، برنج، آرد گندم، روغن های گیاهی)	محدود کننده	همه کشورها	فعال	2021/01/08	نامشخص
بولیوی	کاهش تعرفه	واکسن‌ها	حذف موقت تعرفه واردات واکسن‌های اساسی در مبارزه با COVID-19.	آزاد کننده	همه کشورها	فعال	2021/01/01	2021/12/31
برزیل	مجوز صادرات	سرنگ و سوزن سرنگ	مجوز صادرات برای محصولات سرنگ و سوزن سرنگ.	محدود کننده	همه کشورها	فعال	2021/01/01	نامشخص
فیلیپین	کاهش تعرفه	واکسن‌های COVID-19	پارلمان برای وارد کردن واکسن COVID-19 بدون مالیات و بدون عوارض در تلاش است و می‌گوید هزینه‌هایی در قالب اصطکاک و بارهای	آزاد کننده	همه کشورها	در دست بررسی	2020/12/26	نامشخص

کشور	نوع اقدام	محصولات تحت تاثیر	اقدام	اثر بر شرکای تحت تاثیر تجارت	وضعیت اقدام	تاریخ شروع	تاریخ پایان
			اداری می‌تواند تهیه و توزیع واکسن را به تاخیر بیندازد.				
فروز	مجوز صادرات	تجهیزات حفاظت شخصی؛ محصولات دارویی	اداره می‌تواند تهیه و توزیع واکسن را به تاخیر بیندازد.	محدود کننده	فعال	2020/12/21	2021/06/30
اتحادیه اروپا	کاهش تعرفه	واکسن؛ دستگاه‌های پزشکی آزمایشگاهی	امکان اعمال نرخ مالیات بر ارزش افزوده کاهش یافته در تهیه واکسن COVID-19 و دستگاه‌های پزشکی تشخیصی آزمایشگاهی.	آزاد کننده	فعال	2020/12/11	2021/04/30
هند	سهیمه صادرات	کیت‌های تشخیصی	سهیمه صادرات برای انواع خاصی از کیت‌های تشخیصی.	محدود کننده	فعال	2020/12/01	2021/02/28
اندونزی	کاهش تعرفه	واکسن‌های COVID-19	واردات واکسن COVID-19 از تعرفه واردات و مالیات بر ارزش افزوده معاف است.	آزاد کننده	فعال	2020/11/26	نامشخص
انگلستان	کاهش تعرفه	واکسن‌های COVID-19	انگلستان موقتاً تعرفه واردات و مالیات بر ارزش افزوده اعمال شده بر واردات واکسن COVID-19 را حذف می‌کند.	آزاد کننده	فعال	2020/11/24	نامشخص
ویتنام	کاهش تعرفه	مواد و قطعات اولیه و نیتیلاتورها	قطعات وارد شده برای تولید دستگاه‌های تهویه به منظور کنترل و مهار اپیدمی COVID-19 از مالیات واردات معاف هستند.	آزاد کننده	فعال	2020/11/11	نامشخص

(Macmap, 2021)

6- تحولات تجاری ایران

• افت تجارت طی سه سال اخیر:

تشدید تحریم‌ها از اردیبهشت ماه 1397 بدنبال خروج آمریکا از برجام و تداوم آن تاکنون و در ادامه شیوع کووید 19 از اواخر سال 1398 سبب افت مداوم تجارت خارجی کشور شد؛ بطوری که طبق گزارش گمرک جمهوری اسلامی ایران، کل ارزش تجارت کالایی از 87 میلیارد دلار در سال 1397 به 85 میلیارد دلار در سال 1398 و در نهایت به 74 میلیارد دلار در سال 1399 رسیده است. مطابق این آمار، تجارت خارجی سال 1399 با افت 13 درصدی در مقایسه با 1398 و 16 درصدی در مقایسه با سال 1397 روبرو بوده است.

این تحولات تجاری موجب شد که کسری تراز تجاری 1/5 میلیارد دلاری کشور در سال 1397 به 3.1 میلیارد دلار در سال 1398 و در نهایت به 3.9 میلیارد دلار در سال 1399 افزایش یافته است؛ با تشدید کسری تراز تجاری، تامین نیازهای وارداتی با استفاده از درآمدهای صادراتی همواره طی سال‌های اخیر سخت‌تر شده و در سال 1399 در بدترین شرایط قرار داشته است. همچنین طی همین دوره سه ساله (1397-1399)، بخش تجارت خارجی کشور، شاهد کاهش ارزش واحد صادراتی و وارداتی نیز بوده است؛ بطوری که ارزش واحد صادراتی از 379 به 306 و 308 دلار در تن و ارزش واحد وارداتی از 1334 به 1230 و 1153 دلار در تن کاهش یافته است. بنابراین بجز عارضه ساختاری صادرات ارزانتر در مقابل واردات گرانتر در بخش تجارت خارجی کشور، روند نزولی کاهش ارزش واحد تجاری را نیز تجربه شده است.

• بازیابی نسبی تجارت در دو ماهه نخست سال جاری:

بر اساس آمار گمرک کشور، تجارت در دوماهه نخست سال 1400 (به ارزش 12.8 میلیارد دلار) از روندی رو به رشدی نسبت به مدت مشابه سال قبل (به ارزش 7 میلیارد دلار) برخوردار بوده است؛ اما علیرغم رشد چشمگیر 83 درصدی تجارت در دو ماهه نخست 1400 نسبت به مدت مشابه سال 1399، در مقایسه با تجارت سال قبل تر یعنی 1398 (به ارزش 15 میلیارد دلار) به میزان 15 درصد کمتر است؛ به عبارت دیگر علیرغم بازیابی قابل توجه تجارت در دو ماهه نخست امسال نسبت به سال گذشته، در مقایسه با مدت مشابه دوسال گذشته 1398 همچنان شکاف وجود دارد. کشور در سال 1398 علاوه بر تحریم، درگیر محدودیت‌های ناشی از شیوع کووید 19 از جمله مسدودی مرزها، کاهش تولید و عرضه برخی محصولات و مشکلات بازگشت ارز بوده است که رفع نسبی برخی از این موانع، رشد تجارت در دو ماهه اول سال را بدنبال داشته است.

در اثر تحولات تجاری دو ماهه نخست سال جاری (افزایش بیشتر صادرات در مقایسه با واردات)، اندکی از کسری تراز تجاری 763 میلیون دلار سال 1399 کاسته شده و به 205 میلیون دلار در دو ماهه نخست سال 1400 رسیده است. البته تجارت دو ماهه کشور در سال 1398 با مازاد 1.5 میلیارد دلاری برخوردار بوده است.

رشد ارزش واحد صادراتی طی دو ماهه نخست سال 1400 بیانگر حرکت به سمت کالاهای دارای ارزش افزوده بالاتر است. ارزش واحد صادراتی که از 278 دلار در تن در دو ماهه نخست سال 1398 به 296 دلار در تن در دو ماهه نخست سال 1399 افزایش یافت و با جهش چشمگیری به 374 دلار در تن در سال 1400 رسیده است. در مقابل ارزش واحد وارداتی که از 1196 دلار در تن در دوماهه نخست سال 1398 به 784 دلار در تن در دو ماهه نخست سال 1399 کاهش یافته بود، مجدداً در سال 1400 به 1217 دلار در تن در دو ماهه نخست سال 1400 افزایش یافت.

همه گروه‌های کالایی صادراتی از قبیل پتروشیمی و میعانات گازی، صنایع معدنی، کشاورزی و صنایع غذایی و سایر صنایع در افزایش رشد دو ماهه نخست سال 1400 صادرات غیرنفتی نقش مثبت ایفا کردند در این میان لحاظ نرخ رشد، محصولات معدنی و صنایع معدنی با 192 درصد بسیار برجسته بوده است.

• تمرکز شرکای تجاری ایران

پنج شریک عمده صادراتی ایران در سال 1399 شامل کشورهای چین (25.9 درصد)، عراق (21.3 درصد) و امارات متحده عربی (13.3 درصد)، ترکیه (7.2 درصد) و افغانستان (6.6 درصد) در مجموع 74.3 درصد از کل صادرات ایران را به خود اختصاص داده‌اند. تمرکز شدید بر تعداد شرکای تجاری محدود از تهدیدات حوزه تجارت خارجی کشور است، این پنج کشور در سال 1398 نیز از مقاصد عمده با اختصاص 73.5 درصد از صادرات ایران محسوب می شدند که علیرغم افت صادرات به آنها در سال 1399 (بجز کشور امارات متحده عربی) و جابجایی رتبه ترکیه و امارات متحده عربی در بین شرکای صادراتی ایران، همچنان تمرکز مقاصد صادراتی بر پنج شریک عمده تشدید شده است.

در واردات نیز تمرکز تجاری تشدید شده است. کشورهای چین (35.3 درصد)، امارات متحده عربی (35.1 درصد)، ترکیه (11.3 درصد)، هند (5.5 درصد) و آلمان (4.7 درصد) با تامین حدود 82 درصد از نیازهای وارداتی کشور، پنج مبدا وارداتی مهم در سال 1399 محسوب می شدند، این در حالی است که این پنج کشور در سال 1398 سهم کمتر و در حدود 70 درصد در تامین نیازهای وارداتی ایران را برعهده داشتند.

در دو ماهه نخست سال جاری (1400) بخش تجارت خارجی کشور شاهد رشد 49 درصدی صادرات به همه بیست مقصد عمده صادراتی (بجز عراق با کاهش 14 درصدی) خود بوده است. با این وجود پنج شریک اول صادراتی ایران در سال 1399، همچنان

این جایگاه را در دوماهه نخست سال 1400 نیز اختیار داشته‌اند، با توجه به رشد صادرات به مقاصد مختلف صادراتی، تمرکز صادرات بر پنج شریک اول اگرچه همچنان بالاست اما به عنوان یک اتفاق مثبت، در مقایسه با مدت مشابه سال قبل از 87 درصد به 73 درصد کاهش یافته است. رشد 48 درصدی صادرات در دو ماهه نخست سال 1400 با کاهش تمرکز صادرات بر 15 کشور همسایه از 60 درصد در دو ماهه نخست سال 1399 به 49 درصد در دو ماهه نخست سال 1400 مصاف شد. این تغییر نشان دهنده آن است که علاوه بر توسعه بازار و تلاش برای افزایش ماندگاری در بازار کشورهای همسایه بایستی به حفظ و ارتقای موقعیت ایران در گستره‌ی وسیع‌تر و در سایر کشورهای جهان نیز توجه نمود تا امکان تحقق پتانسیل‌های مغفول تجارت ایران نیز فراهم شود.

همچنین در دو ماهه نخست 1400 واردات از اکثر کشورهای حاضر در بین 20 مبدا مهم وارداتی (بجز هند 22 درصد، روسیه 48 درصد، ایتالیا 23 درصد) رو به افزایش بوده است. در خصوص شرکای وارداتی علیرغم تغییر در جایگاه برخی از کشورها در تامین نیازهای وارداتی ایران، تمرکز بازاهای وارداتی کاهش نیافته است بطوری که کاهش نامحسوسی در سهم پنج شریک اول در واردات ایران از 70.2 درصد در دو ماهه نخست سال 1399 به 69.5 درصد در دو ماهه نخست سال 1400 مشاهده شده است، اما دو کشور اروپایی آلمان و سوئیس جایگزین دو کشور روسیه و هند در میان پنج شریک اول وارداتی ایران شده‌اند هر چند سهم بالایی در تامین واردات ایران ندارند. بیش از 50 درصد تامین واردات ایران در دوماهه نخست سال 1400 از طریق کشورهای امارات متحده عربی (28.2 درصد) و چین (22.8 درصد) صورت پذیرفته است و کشورهای ترکیه (9.8 درصد)، آلمان (4.4 درصد) و سوئیس (4.3 درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در مدت مشابه سال قبل چین با اختصاص 24.5 درصد و امارات متحده عربی با اختصاص 21.4 درصد به ترتیب رتبه اول و دوم را به خود اختصاص داده بودند که دو ماهه نخست سال جاری، امارات متحده عربی از چین پیشی گرفته و رتبه اول را به خود اختصاص داد.

• نقش ممنوعیت‌ها در کاهش واردات

واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای، محرک تولید بوده و زمینه تولید و صادرات کالاهای صنعتی را فراهم می‌سازد. یکی از دلایل اصلی کاهش واردات کشور در سال 1399، ممنوعیت واردات برخی اقلام بوده است. طبق گزارش معاونت امور صنایع وزارت صنعت، معدن و تجارت، میزان صرفه‌جویی در اثر این اقدام معادل پنج میلیارد و ۸۰۰ میلیون دلار از محل ممنوعیت یک‌هزار و ۵۳۹ قلم کالا و محدودیت ۷۲۲ ردیف تعرفه کالایی در سال 1399 بوده است. بالاترین سهم واردات کشور مربوط به کالاهای واسطه‌ای (70 درصد) است، کالاهای مصرفی (16 درصد) و سرمایه‌ای (14 درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند، سیاست‌های کاهش واردات اگرچه از لحاظ نرخ کاهش در کالاهای مصرفی (16 درصد) بیشترین اثر را داشته است (تقریباً دو برابر نرخ کاهش 8 درصدی کالاهای واسطه‌ای)، اما از لحاظ کاهش ارزش واردات، بیشترین لطمه را بر واردات کالاهای واسطه‌ای وارد نموده است بطوری که به کاهش 2.4 میلیارد دلار از این اقلام و 0.5 میلیارد دلار از کالاهای سرمایه‌ای در مقابل کاهش 1.2 میلیارد دلار در کالاهای مصرفی منجر شده است. آثار کمبودها در کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای بصورت افت تولید و صادرات غیرنفتی نمایان شده است.

اما در دو ماهه نخست سال 1400 شاهد رشد 29.5 درصدی در واردات کشور در مقایسه با مدت مشابه سال قبل بوده‌ایم، طی این دو ماه بیش از 84 درصد واردات به کالاهای واسطه‌ای (70.9 درصد) و سرمایه‌ای (13.8 درصد) اختصاص داشته است که به ترتیب از رشد 25 و 50 درصد نسبت به مدت مشابه سال قبل برخوردار بوده‌اند. تداوم روند افزایش واردات این اقلام، می‌تواند به رشد تولید داخلی و صادرات منجر شود.

• سیاست‌گذاری‌ها و اقدامات دولت با هدف بهبود روند تجارت کشور در 1400

برای توسعه و گسترش تجارت خارجی در سال ۱۴۰۰ و جبران کاهش ۱۳ درصدی در سال ۱۳۹۹ اقداماتی از سوی دولت صورت پذیرفت که از جمله می‌توان به اعطای بیش از ۶ هزار و ۴۷۱ میلیارد ریال تسهیلات به واحدهای صادراتی از ابتدای خرداد تا پایان بهمن‌ماه ۱۳۹۹ در کنار تخصیص اعتبار ۸۰۰ میلیارد تومانی در بودجه ۱۴۰۰ و ۲۰۰ میلیارد تومان برای حمل و نقل و توسعه صادرات محصولات کشاورزی با کمک وزارت جهاد کشاورزی، تصویب یک هزار میلیارد تومان برای مشوق‌های صادراتی در بودجه سال ۱۴۰۰، توافق بر سر ایجاد ۶ بازارچه مشترک و افتتاح یک مرز رسمی جدید با پاکستان، تصویب ۲ میلیارد و ۴۶۹ میلیون دلار سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های صنعت، معدن و تجارت در سال ۹۹ و رشد ۱۸۹ درصدی آن در مقایسه با سال ۹۸، تصویب ایجاد ۱۳ منطقه ویژه اقتصادی و هفت منطقه آزاد تجاری-صنعتی از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام اشاره کرد که در کنار کنار واکسیناسیون سراسری در جهان و همچنین تلاش‌ها در جهت رفع تحریم‌ها، انتظار بهبود وضعیت تجاری کشور در سال ۱۴۰۰ را ایجاد می‌کند.

7- جمع‌بندی

با توجه به داده‌های تجاری و اقتصادی موجود، کشورها توانسته‌اند روند تجارت بین‌الملل را به سمت بهبود سوق دهند؛ در این میان نقش کشورهای شرق آسیا بسیار پر رنگ و اثرگذار تلقی می‌شود. پیش‌بینی‌ها از وضعیت آتی تجارت بین‌الملل در سال جاری خوش‌بینانه و مثبت بوده است و به نظر می‌رسد که بسته‌های حمایتی دولتی و تمرکز آن‌ها بر تامین تسهیلاتی در راستای استمرار جریان مالی تجارت، به خصوص در معاملات کوتاه مدت توانسته است چشم‌انداز روشنی را برای تجارت رقم بزنند. در کنار اقدامات این‌چنینی، همچنان تاکتیک‌هایی نظیر محدودیت‌های موقت صادراتی در کالاهای استراتژیک مورد توجه دولت‌ها قرار دارد و به نظر می‌رسد تا زمانی که برنامه‌های واکسیناسیون در سطح کلان اجرا نشده باشند و همه‌گیری تحت کنترل قرار نگرفته باشد، چنین سیاست‌هایی همچنان ادامه پیدا خواهد کرد. تمرکز بر اقتصاد و تجارت ایران نیز نشان می‌دهد کاهش در صادرات و واردات کشور در سال گذشته، علاوه بر اثرات ناشی از تحریم، متأثر از همه‌گیری کووید ۱۹ و محدودیت‌های مرتبط با آن بوده است. روند کند رو به بهبود تجارت کشور در ماه‌های پایان سال ۱۳۹۹، کاهش شکاف ارزش تجارت با مدت مشابه سال قبل را در سال ۱۳۹۹ بدنبال داشته است. این روند با توجه به رشد قابل ملاحظه تجارت در دو ماهه نخست سال ۱۴۰۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل با توجه به مشوق‌ها و اقدامات حمایتی دولت از بخش تجارت خارجی کشور، امیدبخش بهبود نسبی و بازیابی وضعیت تجارت کشور خواهد بود.

8- منابع

- 1- Macmap. (2021, May 29). COVID-19 Temporary Trade Measures. Retrieved from Market Access Map: <https://www.macmap.org/en/covid19>
- 2- OECD. (2021, May 10). The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis and recovery across levels of government. Retrieved from Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-and-recovery-across-levels-of-government-a2c6abaf/>
- 3- OECD. (2021, March 23). Trade finance in the COVID era: Current and future challenges. Retrieved from Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/trade-finance-in-the-covid-era-current-and-future-challenges-79daca94/>
- 4- OECD. (2021, February 11). Using trade to fight COVID-19: Manufacturing and distributing vaccines. Retrieved from Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/using-trade-to-fight-covid-19-manufacturing-and-distributing-vaccines-dc0d37fc/>
- 5- UNCTAD. (2021). Global Trade Update. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/ditcinf2021d2_en.pdf
- 6- WTO. (2021). World trade primed for strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock. Geneva: World Trade Organization. Retrieved from https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr876_e.htm
- 7- <https://www.irna.ir/>
- 8- سازمان توسعه تجارت. (1399). گزارش اجمالی عملکرد تجارت خارجی کشور. تهران: دفتر خدمات اطلاعات تجاری.
- 9- گمرک جمهوری اسلامی ایران. (1400, اردیبهشت 04). گزارش آمار مقدماتی تجارت خارجی طی دوازده ماهه سال 1399. بازبایی از گمرک جمهوری اسلامی ایران: https://irica.gov.ir//parameters/irica/modules/cdk/upload/content/general_content/1594/1619246998040eb42oo4d82ij7mmeojcb2utgc5.pdf
- 10- گمرک جمهوری اسلامی ایران. (1400, اردیبهشت 28). گزارش آمار مقدماتی تجارت خارجی طی یک ماهه نخست سال 1400. بازبایی از گمرک جمهوری اسلامی ایران: https://irica.gov.ir//parameters/irica/modules/cdk/upload/content/general_content/1606/162132487170578naqpbqrv9216ifr81t0s2.pdf